

**ДОВГИЙ ТУНЕЛЬ БЕЗ СВІТЛА В КІНЦІ:
СЕРЕДНЯ ШКОЛА НА ТЕРЕНАХ «НАРОДНИХ РЕСПУБЛІК»
У ПЕРШИЙ РІК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ****Олександр ХОМЕНКО***науковий співробітник відділу української філології НДІУ*

Специфіка ситуації з функціонуванням середньої шкільної освіти на підконтрольних «ЛНР» та «ДНР» територіях упродовж першого року російсько-української війни полягала у тому, що лише про цей сегмент освітнього простору можна було говорити як про реально існуючий. Звичайно, у «народних республіках» формально продовжувала натовді існувати і вища освіта (терористичні ватажки не відмовляли собі у задоволенні попіаритись на темі «університетів в ЛНР и ДНР», організовуючи «встречи с преподавателями и студентами» [1]), але дійсність переконувала: стан справ у цій царині – катастрофічний. Досить лише нагадати, що впродовж 2014 р. 14 провідних вишів регіону заявили про евакуацію з контрольованих формально сепаратистами, а реально – російською армією теренів: Донецький національний університет переносив роботу до Вінниці, Луганський національний університет – до Старобільська, Донецький національний технічний університет – до Красноармійська, Східноукраїнський університет імені В. Даля – до Сєверо-донецька.

Звичайно, не всі їхні викладачі і студенти переїхали на нове місце (показово, що найактивніше відгукнулися на заклик переїхати на «материкову» Україну студенти саме гуманітарних факультетів – ще одне підтвердження доконечної необхідності розвитку там українознавчих

студій), проте ті «залишкові фрагменти» колишніх повноцінних університетів та інститутів, які, зберігаючи відповідні назви, продовжували існувати у «ДНР» та «ЛНР» упродовж 2014 р., у жодній формі не можна було називати вищою освітою. Натомість середня освіта там продовжувала функціонувати, бо Україна просто позбавлена була можливості перенести на підконтрольну їй територію діяльність всіх шкіл: таке переселення було б пов'язане з цілим комплексом проблем (найперша з яких – забезпечення бодай якимось житлом учителів, батьків та учнів цих шкіл), вирішити які за наявної у нашій державі ресурсної бази не бачилося можливим. Отже, маємо сприйняти як факт існування у 2014 р. мережі шкіл на теренах, де влада належала бойовикам «народних республік». Звичайно, не випадає говорити про те, що ця мережа функціонувала на «довоєнному» рівні, бо російська агресія і тут внесла свої руйнівні «корективи»: за інформацією Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), впродовж першого року російсько-української війни 50 тисяч дітей у регіоні втратили можливість здобувати освіту, до того ж велика кількість шкіл через часткове або повне руйнування стали непридатними для навчання, частина шкіл була закрита з умов безпеки, бо перебувала у зоні обстрілу.

Якою у 2014 р. лишалася кількість середніх шкіл на підконтрольних

бойовикам територіях? При відсутності об'єктивних джерел доводиться посылатися на слова міністра освіти і науки Росії Дмитрія Ліванова, який в інтерв'ю «Известиям» від 26 грудня 2014 р. подає такі цифри: в «Луганській Народній Республіці» працюють 336 загальноосвітніх установ, у яких навчаються 25872 діти, у «Донецькій Народній Республіці» працюють 534 школи, де навчаються 146 969 дітей [2]. Школи ці терористи поквапилися назвати своєю власністю: так, наприклад, 30 серпня 2014 р. керівник освітнього відомства «ДНР» видав «Приказ №1», відповідно до якого департамент освіти і науки Донецької обласної державної адміністрації з усім майном передано «Министерству образования и науки ДНР» [3]. Далі в обох «республіках» була видана серія розпоряджень, якими педагогів зобов'язували розпочати роботу, погрожуючи незгодним звільненнями і навіть арештами. Проте привласнення шкіл суттєво відрізняється від так вподобаного бойовиками привласнення якогось прибуткового бізнесу – тим, що школи, аби вони працювали, необхідно централізовано фінансувати з державного або місцевих бюджетів. Оскільки ані того, ані іншого у терористів не було, а наказами і розпорядженнями проблеми не вирішуються, то педагоги швидко переконалися: робота вчителем у «ДНР» та «ЛНР» – це робота без зарплати. Звичайно, офіційно зарплату вчителя так само ніхто не скасовував, але видають її настільки нерегулярно, що вона перетворюється на епізодичні виплати, розмір яких визначають самі бойовики. Проте навіть і тут існує значна різниця – залежно від того, в якому місті працюють вчителі. Так, педагоги Алчевська 12 січня 2015 р. оголосили

про початок страйку у зв'язку з тим, що вже протягом чотирьох місяців не отримували зарплат. Далі – цитата із відповідного інформаційного повідомлення: «Во вторник, 13 января, представители коллективов алчевских школ выехали в Луганск, где встретились с сотрудниками так называемого «республиканского комитета профсоюзов работников образования и науки ЛНР». В «профсоюзе» учителям заявили, что «денег нет и не будет, вскоре могут усилятся боевые действия, поэтому молодой республике очень сложно, а тут еще вы со своими проблемами». В городском управлении образования, которое подчинилось самопровозглашенной «ЛНР», представителям школ заявили: «Если власть поддерживаете, то должны работать бесплатно». Кроме того, педагогам посоветовали шить флаг «ЛНР», выучить гимн «республики» и во время занятий «рассказывать детям о значении нашей символики». В четверг, 15 января, представители городской власти заявили учителям, что все предыдущие долги по зарплате будут заморожены, но пообещали вскоре выплатить деньги за январь этого года» [4]. Така ситуація лишалася у 2014 р. типовою для провінції «народних республік»; водночас у «столицях» – Донецьку та Луганську – становище вчителів було дещо кращим (донецькі вчителі, хоч і нерегулярно, але отримували «голі оклади» [5], їм частіше за інших видавали продуктові набори). Так само не фінансувалася «республіками» і закупівля необхідних підручників та методичної літератури. Але найважливішим є те, що у 2014 р. шкільні атестати «ДНР – ЛНР», попри всі зусилля лідерів бойовиків, не визнавалися жодною країною, включаючи навіть і Росію.

Що ж стосується змістового наповнення середньої шкільної освіти на територіях, підконтрольних сепаратистам, то воно у 2014 р. концептуалізувалося відповідно до засад одного з їхніх програмових документів – т. зв. «Конституції ДНР» (схваленої тамтешнім «Верховним Советом» 13 травня 2014 р.). У «Преамбулі» документа наголошується: бойовики чітко зорієнтовані на «восстановление единого культурно-цивилизационного пространства Русского Мира, на основе его традиционных религиозных, социальных, культурных и моральных ценностей, с перспективой вхождения в состав Большой России как ореола территорий Русского Мира» [6]. Тож завдання освітян в окресленій у такій спосіб системі координат полягає зовсім не у сприянні творчому саморозвитку учнів, а в утилітарному формуванні у молодого покоління лояльності до Росії (конкретніше – до правлячої путінської верхівки). Засіб для досягнення мети – тотальне переведення всієї освіти на російські стандарти, які впродовж багатьох років правління нинішнього президента РФ виступали надійними «прес-формами» для «серійного» виробництва лояльних Кремлю підданих. Протягом певного часу (особливо це стосується періоду піднесення «Русской весны») функціонерам «народних республік» здавалося, що всуціль зрусифікувати навчання в середніх школах надзвичайно легко. Головне – швидко знищити все, що пов'язане з українською освітою (насамперед – з предметами українознавчого циклу: українською мовою, літературою, історією, правознавством, географією України), і силоміць запровадити у навчально-педагогічну практику російські програми та методики. Однак реальність

ніяк не бажала вкладатися у прокрустове ложе таких концепцій. Минуло зовсім небагато часу, і навіть апологети «Новоросії» зрозуміли, що українська система освіти – то не механістичний набір ідеологічних штампів, а складна й багаторівнева система забезпечення безперервності освітнього процесу (характеристичне під цим оглядом повідомлення «Інформаційного агентства Новоросії» від 22 жовтня 2014 р. про нараду в «Міністерстві освіти та науки ЛНР», на якій було заявлено: «Луганские школьники не должны учиться по учебникам, в которых главными героями истории являются бандеры и шухевичи» [7] – сепаратист, який це проголосив, вочевидь щиро вірив, що зміст українських підручників вичерпується лише героїзацією ОУН – УПА). Всуціль зруйнувати українську систему освіти, звичайно, було можна, але тоді на підконтрольних «ДНР» та «ЛНР» територіях не лишилося б взагалі ніякої освіти – ні дошкільної, ні середньої, ні вищої. Наслідком цього наприкінці 2014 р. освітня політика «Новоросії» вимушено стала більш реалістичною: педагогам дозволено було у багатьох аспектах (при викладанні природничих дисциплін, але також і гуманітарних, там, де вони не пов'язані з українською патріотичною ідеологією) орієнтуватись на розроблені МОН України програми та Типові навчальні плани, у навчальному процесі продовжували використовуватися українські підручники.

Але домінантна орієнтація на «ценности Русского Мира» залишалася незмінною. Так, «Міністр освіти ЛНР» Леся Лаптева заявила, що з 12 січня 2015 р. вся початкова школа (тобто 1 – 4 класи) в «республіці» переходить на російські

стандарти освіти [8]. Замість дванадцятибальної запроваджується п'ятибальна система, а, починаючи від зимових канікул і до травня, з метою роз'яснення цих-таки «стандартів» здійснюватиметься обов'язкова перепідготовка всіх учителів на території «ЛНР»: «3075 педагогических кадров пройдут повышение квалификации в Центре развития образования ЛНР. Также будут организованы выездные группы в Алчевске, Антраците, Лутугино, Стаханове, Красном Луче и других городах, чтобы соответствующие методические рекомендации каждый учитель мог получить на своём месте», – заявила вона [9]. У цьому ж напрямі рухалося і «Министерство образования и науки ДНР»: його очільник Ігор Костенок стверджував, що школи і вузи «ДНР» мають перейти на російські стандарти з 1 січня 2015 р. (з відповідним переходом на 5-бальну систему та іншими «новаціями»). Так само там буде здійснена перекваліфікація вчителів – цим повинен був займатися Інститут підвищення кваліфікації у Донецьку: «Для учителей готовятся 10-дневные курсы по переподготовке. Вначале переквалификацию пройдут преподаватели языков, во второй очереди – учителя истории, а затем и все остальные», – заявив «міністр» [10]. Русифікувався не лише змістовий контент, а й мовний режим роботи освітніх закладів: 7 жовтня 2014 р. І. Костенок видав «приказ №27 «О языке обучения в учреждениях Донецкой Народной Республики», п. 1 якого зобов'язує «организовать преподавание, обучение и воспитание в учреждениях образования всех уровней, типов и форм собственности на русском языке» [11]. Подібне ж розпорядження про русифікацію освіти в «ЛНР» видала і Л. Лаптева. Одначе

цей «перехід», який вимагатиме повної заміни всіх навчальних програм з усіх дисциплін, усього методичного забезпечення, усіх підручників, у 2014 р. навіть ініціаторами його сприймався більше як риторична декларація, ніж як розроблений план конкретних дій. Узяти хоча б проблему із забезпеченням російськими підручниками, які мали б замінити українські: ДНРівський «міністр» І. Костенок початком 2015 р. вимушений був зізнатися, що середні школи «ДНР» забезпечені російськими підручниками менш ніж на 1%. І навіть регулярні доставки т.зв. «гуманітарними конвоями» російської підручкової та методичної літератури ситуацію не вирішували. Продовжуючи сподіватися на «братскую помощь» Росії («На сегодняшний день мы получили более 2,2 тысяч учебников, а требуется 2,2 миллиона штук. То есть у нас есть примерно 0,1% от необходимого количества. Но литература продолжает поступать» [12]), І. Костенок водночас заявив, що українські підручники не будуть тотально вилучені: «Учебно-методологический совет при Минобрнауки ДНР» мав перевіряти зміст наявних у «республіці» українських підручників на предмет їхньої відповідності новим вимогам (певно, як і в незабутні сталінські часи, з книжок просто виривалися сторінки з «ідеологічно шкідливим матеріалом»). Зрозуміло, що вести з таким підходом мову про якусь якість освіти – безсенсово. У «ЛНР» ситуація у 2014 р. лишалася ще гіршою – переважно з огляду на те, що тамтешнє «Міносвіти» очолювала абсолютно не компетентна Л. Лаптева, садистичні нахили та нестримна жадоба збагачення якої викликали обурення навіть у середовищі самих сепаратистів [13].

Особливу увагу функціонери освітніх відомств сепаратистів звертали на предметно-змістовий контент навчального процесу. Загальний напрям тут теж був незмінним – русифікація, і терористи навіть не вважали за потрібне цю тенденцію якось маскувати: «В свое время мы переучивались с русского языка на украинский, а теперь нам предстоит та же задача, но с точностью до наоборот», – заявив 21 листопада 2014 р. І. Костенок в інтерв'ю ресурсу «Ритмы Евразии» [14]. Українська мова на контрольованій сепаратистами території у 2014 р. відверто не заборонялася, проте і в шкільній практиці, і в освітніх документах «народних республік» повсякчас підкреслювалася соціальна пріоритетність російської мови і незрівнянно нижчий порівняно з нею статус української. У документі освітнього відомства «ДНР» під назвою «Рабочие учебные планы на 2014 – 2015 учебный год» збільшення кількості годин на викладання російської мови декларувалося чи не в кожному пункті (залежно від типу шкіл «русский язык» отримував від однієї до трьох з половиною додаткових годин щотижнево: збільшення відбувалося за рахунок «вариативной части Типового учебного плана»). У тих нечисленних українських школах, які ще залишилися у 2014 р., введено обов'язкове вивчення російської мови; назагал беручи, як наголошується у датованому 10 листопада 2014 р. «Зверненні донецьких учителів до Українського народу», вже саме викладання чи використання в школі української мови сприймалося ДНРівцями як провокація [15]. Ситуація з українською мовою в «ЛНР» протягом першого року російсько-української війни була ще гіршою:

в українських за статусом школах Луганська мову Шевченка і Франка дозволяли вивчати лише протягом одного уроку на тиждень, до того ж називався цей предмет симптоматично – «иностранный язык» [16]. І йшлося не про одну лише мову, а про системне нищення в дискурсі шкільної освіти усіх «маркерів» українознавства. У шкільних програмах «ЛНР» з 1 січня 2015 р. повністю вилучено курс історії України (Л. Лаптевій не до вподоби було, що він «сильно пропитан национализмом» [17]), замінивши його предметом «История Отечества» – вочевидь, російського, з певною луганською «специфікою». У школах «ДНР» українська історія формально тоді ще не заборонялася, проте методичні рекомендації тамтешнього «Минобразования» наполегливо радили вчителям замінити її «другим базовым курсом». Замість географії України у тій-таки «ДНР» введено з 2015 р. предмет «География родного края», з курсу правознавства прибрано Конституцію України та інші основні закони [15], предмет «Я і Україна» (4 кл.) мав бути замінений курсами «Природоведение» та «Обществоведение», з курсу «Я у світі» (3 кл.) усувалися усі українознавчі аспекти, які замінялися «матеріалом курсу «Донецчиноведение», з курсу української літератури вилучалися стрілецькі пісні, драма Лесі Українки «Бояриня», вірш В. Сосюри «Любіть Україну!», поезії В. Голобородька «Наша мова» і «Ми йдемо» [18] – перелік можна продовжувати і продовжувати...

Утворений у такий спосіб ідеологічний вакуум заповнювався препаративним за московськими взірцями «православиєм», впровадженню якого в освітній простір «народними республіками» приділялася особлива увага (ст. 9

«Конституції ДНР» під цим оглядом пафосно проголошує: «В Донецкой Народной Республике первенствующей и господствующей верой является Православная вера (Вера Христианская Православная Кафолическая Восточного Исповедания), исповедуемая Русской Православной Церковью (Московский Патриархат). Исторический опыт и роль Православия и Русской Православной Церкви (Московский Патриархат) признаются и уважаются, в том числе, как системообразующие столпы Русского Мира» [19]). Різні варіанти курсів на кшталт «Основы православной культуры» апробувалися на школярах і студентах як своєрідний заміник державної ідеології «ЛНР» та «ДНР». В обох «республіках» ситуація розвивалася в одному і тому ж напрямі, проте не можна не відзначити, що саме ЛНРівський «міністр» Л. Лаптева найбільш завзято демонструвала відданість «лінії партії», зініціювавши термінове створення при Луганському університеті «Педагогического центра имени преподобного Серафима Саровского». Його завдання – готувати викладачів православ'я в школах «ЛНР». А їх потрібно багато, адже з 2015 р. курс «Основы православной культуры» обов'язковий для всіх шкіл «республіки». Показовий факт: незважаючи на те, що відповідний структурний підрозділ «Правительства ЛНР» має назву «Министерство образования, науки и культуры», у Луганській середній школі №16, наприклад, учням на початку 2015 р. видавали табелі успішності з написом «Министерство образования, науки и религии ЛНР» [20].

Яким же впродовж першого року російсько-української війни було ставлення до таких «новацій» учителів на

підконтрольних сепаратистам територіях? Відповідаючи на це запитання, треба обов'язково враховувати, що «ЛНР» та «ДНР» і за формою, і за суттю є терористичними організаціями, які всіх незгідних зі своєю політикою переконують не аргументами, а вогнепальною зброєю. Фактів на підтвердження цього – безліч: у січні 2015 р., наприклад, «глава ДНР» Захарченко прийшов на зустріч із представниками трудових колективів та профспілок у супроводі автоматників, предметно демонструючи у такий спосіб, що чекає на опонентів його політики [21]. Терор поширюється і на педагогів: у цитованому вже «Зверненні донецьких учителів до Українського народу» від 10 листопада 2014 р. наводиться, серед інших, і такий кричущий приклад: «...за доносом батьків учнів був затриманий учитель історії одного з донецьких навчальних закладів, уся провина якого полягала в тому, що він не зняв портрети українських діячів у навчальному кабінеті та чесно викладав свій предмет... У підвалі колишнього СБУ він був підданий тортурам, визволити його вдалося лише за три дні завдяки втручання представників ОБСЄ. Про приблизну кількість зниклих у Донецьку людей може свідчити той факт, що на сайті голови міста О. О. Лук'яненка їхні фотографії змінюються кілька разів на день. І так кожного дня з'являються все нові й нові зниклі! Як правило, ці люди протягом двох тижнів зазнають знущань і важкої фізичної роботи: розбирають завали зруйнованих будівель, риють окопи, ховають убитих. Зранені й змучені, вони згодом повертаються додому...» [15]. Тож пряма і публічна підтримка України на сепаратистських територіях для педагогів упродовж 2014 р. була просто не можливою, проте

можливими – і під певним оглядом дієвими – поставали інші форми опору. Насамперед – відвертий саботаж вимог і розпоряджень функціонерів «ЛНР-ДНР», який виявляється у небажанні вчителів ставати елементом машини сепаратистської пропаганди. Якщо порівняти сепаратистські інформаційні ресурси (найпоказовішими під цим оглядом у 2014 р. були сайти «Информационного агентства «Новороссия» [22] та однойменного інформаційного офіціозу терористів – газети «Новороссия» [23]) із сайтами середніх шкіл, які функціонують у «народних республіках», то впадає в очі різниця: у першому випадку вся риторика базувалася на антиукраїнській істерії («хунта», «каратели» – ця лексика для них звичайна, як звичайні і панегірики Путіну, керівництву та бойовикам «народних республік»), у другому – маємо підкреслену відсутність подібного «контенту». На сайтах шкіл Донецька, наприклад, упродовж 2014 р. практично не «активувалася» аббревіатура «ДНР» (часто там використовувалося словосполучення «Донецкая область», що було вже прямим викликом самопроголошеної «ДНР»), відсутніми були там і хвалебні матеріали про терористів та їхніх ватажків разом з обов'язковою в «ДНР» антиукраїнською істерією. Більше того, у 2014 р. деякі донецькі школи активували на своїх сайтах «кнопки» інформаційних ресурсів Міністерства освіти і науки України та видавництва «Педпреса» [24], в їхньому інформаційному контенті залишалися матеріали про перемоги їхніх учнів на всеукраїнських конкурсах, зокрема і патріотичного спрямування [25], інформували сайти і про засідання методичних об'єднань учителів [26], які відбувалися на базі середніх шкіл (те, що

педагоги на теренах всевладдя «ДНР» відважувалися на проведення таких засідань – надто показово). Симптоматично, що навіть у документах «Міністерства освіти і науки ДНР» переважала у 2014 р. лексика офіційно-ділового стилю – без шквалу антиукраїнської істерії, яка – і це вже очевидно – педагогами просто не сприймалася.

Чи намагалися чиновники освітніх «міністерств» сепаратистів вплинути у той час на ситуацію і домогтися-таки лояльності вчителів? Звичайно, проте так само симптоматично, що вимушені були вони діяти, спираючись насамперед на «силовий ресурс»: ідеться про т.зв. «уроки мужества», які за прямим наказом сепаратистського керівництва проводилися, починаючи з осені 2014 р., у школах. Фактично це політінформації, на яких учнів закликали бути лояльними до Росії і Путіна, проте проводити їх доручали зазвичай не вчителям, а бойовикам [27] або шовіністично налаштованим священикам. На прикладі впровадженого у процес середньошкільної освіти «ДНР» предмета «Защита Отечества» (як наголошував «отдел образования Енакиевского городского совета», саме він «в условиях сложившейся ситуации на Донбассе» покликаний відіграти «ведущую роль в выстраивании системы ценностей подрастающего молодого поколения» [28]) з особливою виразністю простежується намагання ватажків терористів подолати опір учительства і нав'язати-таки йому свою ідеологію.

Отже: реальною метою тут була підготовка кадрового резерву для бойовиків; потреба ця ставала тим більше актуальною, що, за повідомленнями навіть російських ЗМІ, місцеві жителі вже влітку 2014 р. не виявляли масового

бажання воювати, а тим більше – помирати за «Новороссию». Звідси постала необхідність розробки відповідних ідеологічних мотивацій, і школа виявилась предметом особливої уваги: наприклад, ще 6 листопада 2014 р. «Министерство молодежи и спорта» та «Министерство образования и науки» «ДНР» провели інструктивну нараду на тему «Военно-патриотическое воспитание молодежи» [29]. Предмет «Защита Отечества», безсумнівно, покликаний був внести системність у рекрутування поповнення для «ополчения», однак в реальності ні вчителі, ні учні на теренах «ДНР» не мали бажання пов'язувати свою долю з озброєними бандами. Тож розроблені «Министерством образования и науки ДНР» методичні рекомендації покликані були вирішити подвійне завдання: впровадити-таки курс у шкільну практику і водночас не відлякати вчительство відвертим декларуванням поставленої мети. Характерно, що в цьому документі жодного разу не згадувалася аббревіатура «ДНР», а поняття «защита Отечества» так само не містило виразно антиукраїнських конотацій. Відсутня там була і риторика про «киевскую хунту». Взагалі, цей «предмет» вперто маскувався під військово-патріотичний курс «Захист Вітчизни», який опановують діти в українських школах: у методичних рекомендаціях ДНРівських чиновників наголошувалося, що «изучение курса будет осуществляться по учебной программе «Защита Отечества» (авторы В. М. Мелецкий, А. М. Бахтин и др.)» [28] (йдеться про програму, затверджену Міністерством освіти і науки України у серпні 2009 р.). Так само рекомендувалися там і відповідні українські підручники (хоча могли б рекомендуватися і

російські – завести їх «гуманітарними конвоями» не становило жодної проблеми). Завдання навчального курсу окреслені у максимально розпливчастих і неконкретних виразах: «...подготовка молодежи к защите жизни и здоровья, обеспечению собственной безопасности и безопасности людей в чрезвычайных ситуациях мирного и военного времени; подготовка молодежи к военной службе в армии, других воинских формированиях, выполнение воинского долга в запасе» [28]. Про яку армію йдеться? Якщо про «Армію Новороссии», то чому б про це прямо не зазначити? При цьому акцентувалося на «гуманистической составляющей» предмета – так, ніби йшлося про групу благодійників-волонтерів, а не про терористичне угруповання.

Очевидно, що на зламі 2014 – 2015 рр. перед «Министерством образования и науки ДНР» окреслилося головне завдання: у якийсь спосіб впровадити «Защиту Отечества» у школи, не відлякавши при цьому освітян. Бо, зрозуміло, читати його покликані були не вчителі шкіл, яким не надто довіряли терористи, а «военруки», набрані з числа місцевих «ополченцев» (у грудні 2013 р. «глава ДНР» Захарченко заявив, що такі уроки повинні вести поранені бойовики [30]). Вони мали стати не зайшлими гостями на «уроках мужества», а повноправними членами педагогічних колективів. Саме на цих «політруків» і покладалося завдання привести школи до повної лояльності «ДНР», адже у перший рік російсько-української війни, за небагатьма винятками, педагоги на теренах, підконтрольних «народним республікам», не мали жодного бажання агітувати старшокласників іти в окопи і помирати за особисті інтереси Захарченка та Пушиліна.

ДЖЕРЕЛА

1. Встреча со студентами ДонНМУ. – Режим доступу: <http://mondnr.ru/?p=1782>
2. «Важно, чтобы выпускники из ДНР и ЛНР продолжили обучение в России». – Режим доступу: <http://izvestia.ru/news/581285>
3. Приказ №1 от 30.08.2014 г. «О передаче департамента образования и науки Донецкой областной государственной администрации в оперативное управление Министерству образования и науки ДНР. – Режим доступу: <http://mondnr.ru/?p=408#more-408>
4. Голодные алчевские учителя бастуют и требуют от «ЛНР» денег. – Режим доступу: <http://www.charter97.org/ru/news/2015/1/15/135447/>
5. Учителя пожаловались на хаотичность выплат ДНР. – Режим доступу: <http://vesti-ukr.com/donbass/81922-v-donecke-uchiteljam-dnr-haotichno-vydaet-zarplaty>
6. Конституция Донецкой Народной Республики. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=1094>
7. Система образования ЛНР приближается к российской. – Режим доступу: <http://novorossia.su/ru/node/8475>
8. В «ЛНР» заявили о переходе на российские стандарты. – Режим доступу: <http://comments.ua/politics/503259-v-lnr-zayavili-perehode-rossijskie.html>
9. Лаптева: Все учителя ЛНР до мая пройдут переподготовку. – Режим доступу: <http://novorossia.su/ru/node/12517>
10. Школы и вузы ДНР с 1 января 2015 года перейдут на российские стандарты. – Режим доступу: <http://nahnews.com.ua/107298-shkoly-i-vuzy-dnr-s-1-yanvary-a-2015-goda-perejdut-na-rossijskie-standarty/>
11. Приказ №27 от 27.10.2014 г. – Режим доступу: <http://mondnr.ru/?p=545#more-545>
12. Школы и вузы ДНР с 1 января 2015 года перейдут на российские стандарты. – Режим доступу: <http://nahnews.com.ua/107298-shkoly-i-vuzy-dnr-s-1-yanvary-a-2015-goda-perejdut-na-rossijskie-standarty/>
13. Обращение общественно-политического движения «Луганская Гвардия» к

Игорю Плотницкому. – Режим доступу: https://vk.com/luguard?w=wall-65378051_45976

14. Что сулит вузам ДНР переход на российские стандарты. – Режим доступу: <http://www.ritm Eurasia.org/news--2014-11-21-chto-sulit-vuzam-dnr-perehod-na-rossijskie-standarty-15584>
15. Звернення донецьких учителів до Українського народу. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/ekc.donbas/photos/a.1433427180249630.1073741828.1433388403586841/1502154040043610/?type=1&theater>
16. Оккупированный Донбасс: не жизнь, а параллельная реальность. – Режим доступу: <http://glavred.info/zhizn/okkupirovannyi-donbass-ne-zhizn-a-parallelnaya-realnost-292309.html>
17. Из школ ЛНР решили убрать историю Украины. – Режим доступу: <http://vesti-ukr.com/donbass/80652-iz-shkol-lnr-reshili-ubrat-istoriju-ukrainy>
18. У школах «ДНР» із програми викинули вірш Сосюри «Любівь Україну!» та курс історії України. – Режим доступу: <http://golosukraine.com/publication/kultura/osvita/32200-u-shkolah-dnr-iz-programi-vikinuli-virsh-sosyuri-l/#.VJfdIsiD5>
19. Конституция Донецкой Народной Республики. – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/?p=1094>
20. Фотофакт: школьный табель в Луганске выдан «Министерством науки и религии ЛНР». – Режим доступу: <http://informator.lg.ua/?p=57045>
21. Глава «ДНР» при поддержке автоматчиков предложил урезать льготы шахтерам. Директора шахт, глядя в дуло, согласились. – Режим доступу: <http://www.ostro.org/general/society/news/461805/>
22. Информационное агентство «Новороссия». – Режим доступу: <http://www.novorosinform.org/>
23. Газета «Новороссия». Официальный сайт. – Режим доступу: <http://novopressa.ru/>
24. Донецкая школа №102. Сайт. – Режим доступу: <http://school102.donetsk.ua/>
25. Донецкая школа №85. Сайт. – Режим

доступу: <http://school85.pp.ua/>

26. Общеобразовательная школа I – III ступеней №3 Снежнянского городского совета Донецкой области. – Режим доступу: <http://snegshkola3.donetskedu.com/ru/site/news/view/id/98>

27. В «ДНР» вооруженные боевики проводят в школах «уроки мужества». – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/crime/02973-v-dnr-vooruzhennyye-do-zubov-boeviki-provodyat-v-shkolah-uroki-muzhestva-fotofakt.htm?nopopup>

28. Методические рекомендации по преподаванию предмета «Защита Отечества» в

2014 – 2015 учебном году. – Режим доступу: <http://pandia.org/text/79/532/25606.php>

29. Совещание на тему «Военно-патриотическое воспитание молодежи». – Режим доступу: <http://dnr.today/news/soveshhanie-na-temu-voenno-patrioticheskoe-vozpitanie-molodezhi-v-ministerstve-molodezhi-i-sporta/>

30. Раненые боевики «ДНР» в школах оккупированного Донбасса решили учить детей стрелять. – Режим доступу: <http://obozrevatel.com/politics/18625-ranenyie-boeviki-dnr-v-shkolah-okkupirovannogo-donbassa-reshili-uchit-detej-strelyat.htm>

Специфіка ситуації з функціонуванням середньої шкільної освіти на підконтрольних «ЛНР» та «ДНР» територіях упродовж першого року російсько-української війни полягала у тому, що лише про цей сегмент освітнього простору можна було говорити як про реально існуючий. Звичайно, у «народних республіках» формально продовжувала натоді існувати і вища освіта (терористичні ватажки не відмовляли собі у задоволенні попіаритись на темі «университетов в ЛНР и ДНР», організовуючи «встречи с преподавателями и студентами»), але дійсність переконувала: стан справ у цій царині – катастрофічний.